

SAD

Peter Novik

U Nemačkoj i Austriji, u Francuskoj i Poljskoj postoje veoma različiti „Oblici sećanja na Nationalsocijalizam i Drugi svetski rat“ – kao što bi ih nazivali organizatori konferencije „Budućnost sećanja“ – koji nisu povezani sa holokaustom. U Izraelu ima samo malo takvih oblika sećanja; ni u SAD ih nema mnogo više. Ja ću zbog toga svojim izlaganjem tretirati sećanje na holokaust u SAD.

Kao što je poznato, u SAD postoje mnogobrojni oblici sećanja na holokaust. U sve većem broju saveznih država je upoznavanje sa holokaustom propisano u državnim školama, na koledžima i univerzitetima se nude na stotine kurseva o holokaustu. Svake godine se u rotundi kapitola održavaju ceremonije u spomen holokausta. Zatim se tu nalaze muzeji – na prvom mestu *United States Holocaust Memorial Museum* u Vašingtonu – čije je tekuće izdatke, za koje je prvobitno trebalo da se pobrinu privatni sponzori, u velikoj meri preuzela savezna vlada. Takođe i u Los Anđelesu i Njujorku postoje značajni muzeji holokausta; manji muzeji nalaze se u mnogim drugim gradovima. Na javnom prostoru Amerike stoji bezbroj spomenika.¹⁾ Sećanje se podržava i čestim predstavljanjem holokausta na različitim medijima: u filmovima, televizijskim dokumentacijama i u različitim posebnim rubrikama štampanih medija.

Već i samo nabranje svih oblika sećanja na holokaust u SAD oduzelo bi nam celi prostor koji mi stoji na raspolaganju. Ali, šta bi saopštio jedan takav katalog? Često se govori da celokupnost oblika sećanja koji postoje u SAD dokazuje da je holokaust postao značajno američko „kolektivno sećanje“. Ali, da li zaista možemo da dođemo do takvog zaključka? Ja to ne verujem i rado bih pokušao da objasnim zašto ne verujem.

Mi smo poslednjih godina počeli da izraz „kolektivno sećanje“ koristimo tako rutinski da često gubimo iz vida da se pri tom radi o metafori – organskoj metafori – koja povlači analogiju između sećanja određenog pojedinca i određene zajednice. Ta metafora najbolje funkcioniše ako govorimo o određenoj organskoj, (tradicionalnoj, stabilnoj, homogenoj) zajednici u kojoj se samo polako menja svest, baš kao i socijalna stvarnost. Moris Halbvaks je 1920-

tih godina kao prvi izneo misao o „kolektivnom sećanju“. Veliki francuski medijavista Mark Bloš je, doduše, bio skeptičan prema organskim metaforama društava, ali je uprkos tome mislio da se ta metafora na zadovoljavajući način može koristiti u odnosu na dedu na selu koji je unuku u svom krilu prenosio seljačke tradicije. Meni se čini da je problematično koliko su pogodne te metafore za potpuno neorganska društva 21. veka – koja pre će biti da su podeļjena, nego homogena, stalno podložna promenama, a ne stabilna, u kojima se komunikacija pretežno odvija preko elektronskih pomoćnih sredstava, a ne licem u lice.

Ja se ovde bavim posledicama metafore. Uopšteno uzev, polazi se od toga da je sveprisutnost oblika sećanja na određeni događaj unutar nacionalne zajednice – u ovom slučaju sećanje na holokaust u SAD – izraz zajedničke odluke da se nečega seća, čin društvene volje. Može biti da postoje društva u kojima se sećanje na holokaust može tako shvatiti: zbog toga je Nemačka najlakše pojmivi kandidat. Ali to u mojim očima ne opisuje situaciju u SAD.

Pre nekog vremena je nemačka štampa bila puna diskusija o „pakosnoj i lažljivoj“ knjizi Normana G. Finkelštajna,²⁾ u kojoj se tvrdilo da su „egoistične i korumpirane američke jevrejske elite“ smislile nekakvu „industriju holokausta“ koja bi trebalo da posluži njihovoj moći i njihovom profitu. To apdejtovanje „Protokola cionskih mudraca“ za 21. vek ne pruža nikakav doprinos razumevanju sećanja na holokaust u SAD; to je njegova subtrakcija.³⁾

Iako Finkelštajn prirodu i značaj tih činjenica prikazuje iskrivljeno, ipak ostaje činjenica da je podstrek za sve značajne oblike sećanja na holokaust u Sjedinjenim Državama potekao od ona dva procenta svih Amerikanaca, koji su Jevreji. Sve veće bavljenje američkih Jevreja holokaustom od 1970-tih godina je kompleksna priča koja ovde ne može da se prepriča. U početku, to je bila isključivo jevrejska stvar. Pre nego što je Mihael Berenbaum 1978. godine postao saradnik predsednikove komisije za holokaust, (a kasnije muzeja o holokaustu, koji je nastao kao rezultat toga), bio je službenik jedne jevrejske organizacije koja je htela da unapredi pažnju posvećenu holokaustu. Kada je prihvatio taj položaj, napisao je: „Imam osećanje da stojimo na istorijskoj raskrsnici: mi ćemo svest o holokaustu ili pretvoriti u plodonosnu stvarnost za savremeno jevrejstvo, ili ćemo, eventualno, propustiti tu priliku zauvek.“ Nekoliko godina kasnije ustanovio je da „Jevreji, ukoliko

položaj holokausta žele da učvrste u jevrejskoj svesti, njegov značaj treba da ukotve u celokupnom američkom narodu.“

Istina je – a neće postati manje istina, zato što antisemiti od toga žele da naprave neko zlo – da Jevreji u američkom kulturnom životu igraju važnu i uticajnu ulogu. Kada se među američkim Jevrejima proširilo interesovanje za sećanje na holokaust, bilo je, s obzirom na važnu ulogu koju Jevreji igraju u američkim medijima i među elitima koje stvaraju javno mnjenje, praktično neizbežno da se ona proširi i na celokupnu kulturu. Spomen na holokaust u Americi u celini – svest o holokaustu – sporedan je proizvod – delimično nenamerno stvoreni nusproizvod – povećanog interesovanja američkih Jevreja za sećanje na holokaust. Ako svest o holokaustu nije, kao što bi Finkelštajn rado voleo, rezultat zavere američko-jevrejskih elita, koje slede niske ciljeve, (a to svakako nije), takođe nije ni spontana refleksija američke kolektivne volje da se seća.

Štogod da je poreklo, oblici sećanja na holokaust mogu da se nađu u celom američkom društvu. Šta su Amerikanci napravili od njih? Koliki je uticaj holokausta na njihovu svest?

Kolikogod da su izražajno snažni američki oblici sećanja, na prvom mestu stoje istraživanja javnog mnjenja. Na osnovu anketa je pažnja prema holokaustu veća, nego što je ikada bila. U okviru jednog ispitivanja koliko Amerikanaci poznaju Drugi svetski rat, 97 procenata ispitanih znalo je da je bilo holokausta. To je bilo znatno više od onih, koji su mogli da identifikuju Perl Harbur ili koji su znali da su Sjedinjene Države bacile atomsku bombu na Japan. Udeo je bio znatno veći od čak ni polovine stanovništva, koja je znala da se Sovjetski Savez za vreme rata borio na strani Amerike. Ali šta znači saznanje da je „bilo holokausta“ za onaj deo stanovništva – prema novijim ispitivanjima više od jedne trećine - koji ili nije znao da se holokaust dogodio za vreme Drugog svetskog rata ili je „znao“ da se nije tada odigrao.

Kakvo god da bilo njihovo znanje o holokaustu, oni, koji su učestvovali u ispitivanju, sigurni su da je to važno. Nedavno je u okviru jednog ispitivanja, u toku koga je postavljena lista katastrofalnih događaja, jasna većina rekla da je holokaust bio „najgora tragedija u istoriji.“

Moje kolege koje rade na ispitivajima, vole jednu karikaturu koja pokazuje očajnog ispitivača, koji kaže jednom licu koje ispituje: „To su najgora mišljenja koje sam ikada čuo u životu!“ Ovde se

nesumnjivo oglašava njihov sopstveni, neizgovoreni očaj u sličnim situacijama. Ali to ukazuje takođe i na nešto drugo, što je važno za interpretaciju takvih događaja. Većina ljudi prilično jasno naslućuje koji odgovori na pitanja jednog ispitivača javnog mjnenja su „dobro“, a koja su „loše“ mišljenje – pogotovu ako se pitaju za njihovu saglasnost sa izjavom koja zvuči pozitivno. Ali, da li su to u razumnom smislu „mišljenja“ – a kamoli čvrsta ubeđenja? Uverljivi povod za skepsu u tom pogledu su odgovori na jednu tačku ispitivanja: „Koliko je važno za sve Amerikance da znaju za holokaust i da ga shvate – da li je apsolutno važno, veoma važno, manje važno ili nevažno?“ Odgovori su odvojeno navedeni za one, koji su prethodno rekli da znaju „veoma mnogo“, „ponešto“ ili „malo do ništa“ o holokaustu. Što je više neko znao o holokaustu, (ili tvrdio da zna), to jače su na skali naginjali ka „važnom“, što bez daljeg ne iznenađuje. Međutim, gotovo dve trećine onih, koji su o holokaustu znali malo do nimalo, smatrali su da je ili apsolutno nužno ili „veoma važno“ da svi Amerikanci znaju i shvataju holokaust. Nisu znali mnogo, ali znali su koji je odgovor „bolji“.

Na Muzej holokausta u Vašingtonu jurišali su milioni posetilaca – od kojih većina nije bila jevrejska. Oni „nogama odlučuju“ u korist susreta koji im omogućuje taj muzej. Nepoznati udeo te reke posetilaca tamo je dovelo duboko interesovanje i iskreno saučestće. Ali za isto tako nepoznati udeo posetilaca muzej je postao nešto, „što mora da se vidi“ ako si u poseti Vašingtonu, baš kao što u Parizu mora da se vidi Luvr.

Uprkos tome, u nekom difuznom smislu ostaje istina da su Amerikanci prijemčivi za misao o holokaustu. Mi ne znamo tačno šta ih je pokrenulo u tom pravcu, ali smo u vezi toga čuli već nekoliko pokušaja objašnjenja. Jedno od interesantnijih došlo je od jednog sociologa, koji je masovno gledanje serije na NBC *Holokaust* 1978. godine obeležio kao „javni ritual“ – rekao je da je ta serije inscenirala moralni haos i slom koga su se Amerikanci pribojavali, ljudima garantovao da dobro i zlo i nadalje jasno mogu da se razlikuju. Program je emitovan nakon Vijetnama i Votergejta, usred trajanja rasnog nasilja i brige zbog erozije javnog morala; u određeno vreme kada se snažno povećavao broj onih Amerikanaca koji su verovali da je njihova zemlja „prilično ozbiljno dospela na pogrešan put.“ Sociolog nije samo spekulisao o vezi između straha od haosa i traganja za moralnim poretkom, s jedne strane, i interesovanja za holokaust, s druge strane. Na bazi velikog

broja odgovora na iscrpnom anketnom listu, našao je visoku korelaciju između jednog i drugog: bez obzira da li je neko politički stajao levo, bio umeren ili konzervativan, ta osoba je verovatno više bila zainteresovana za holokaust, ako je sagledavala ozbiljne probleme moralnog poretka. Više je to bio holokaust, kao simbol u svako doba prisutnog zla, za koga su se interesovali ljudi koji su se brinuli za moralnu celinu, nego holokaust kao istorijski događaj. Pokazalo se da su različiti gledaoci, ono što su videli, shvatali različito i izvlačili različite pouke. Religiozno konzervativni ljudi su, na primer, holokaust videli kao događaj vezan za slom tradicionalnih hrišćanskih vrednosti – i to im je diktiralo sredstva pomoću kojih će se sprečiti njegov povratak. Levičari su videli socijalne uzroke i socijalna rešenja. U određenom pogledu je viđenje serije *Holokaust* bilo ritual solidarnosti koji je izražavao zajedničko gnušanje od „inkarnacije zla“, potvrdu zajedničkih vrednosti, iako izraženo negativno. Na drugi pogled holokaust je bio platno na koje su ljudi mogli da projektuju najrazličitije vrednosti i strahove.

Taj vid percepcije televizijske serije dao je upute u odnosu na naše razumevanje toga, koje zadatke i nadalje rešava spomen na holokaust unutar američkog društva. Briga zbog moralnog haosa i socijalnog raspadanja, kao i žudnja za čvrstim osloncem, više su rasprostranjeni nego ikada. Holokaust ostaje simbol za oboje. Odgovorni za Muzej holokausta u Vašingtonu su to opisali tako, da holokaust oslikava tradicionalne američke vrednosti na taj način što pokazuje njihovo negiranje. Oni izražavaju nadu da bi to mogao da bude „moralni kompas“ za naciju.

U vezi s tim, mnogi su rekli da je najveći značaj vašingtonskog muzeja – kao i drugih susreta sa holokaustom – u tome, što se pruža merilo za „čisto“ ili „stopercentno“ zlo, za „apsolutno zlo“. Drugi su izražavali sumnju u vrednost takvog merila i pitali da li to ne poziva na procenjivanje, koje će dovesti do toga da se po završetku neki budući strašni događaji (neizbežno) ocenjuju sa „95 procenata zla“ ili „75 procenata zla“ ili će čak biti vrednovani još niže: „zlo, ali ne *apsolutno* zlo“, nego samo „*načisto* zlo“. U okviru američkih diskusija o humanitarnim intervencijama oni, koji su se zalagali za njih, redovno su tvrdili da je to što se odigrava, slično holokaustu. Isto tako redovno su protivnici neke intervencije insistirali na tome da grozote o kojima se diskutovalo *uopšte ne liče* na holokaust.

Iako se čini da je izvesno rasvetljavanje statusa žrtve unutar američke kulture uticao na stav Jevreja u vezi identifikacije sa holokaustom, to rasvetljavanje niti je počelo, niti se završilo sa Jevrejima. Kao uzrok, i kao posledica tog razvoja, Amerikanci različitog porekla su počeli da sebe vide kao žrtve – potlačene različitim aspektima modernog života. Tvrđilo se da je to mnoge Nejevreje dovelo do identifikacije sa jevrejskim žrtvama holokausta, jer su patnje Jevreja za razliku od sopstvenih, bile kako konkretnije, tako i manje besmislene. U tome verovatno ima nečeg. Moglo bi da nam pomogne u objašnjenju zašto je aparat, pomoću koga posetioci Muzeja holokausta u Vašingtonu sebi mogu da naprave legitimaciju žrtve, bio takav „orgoman hit“ kod ciljnih grupa, koje su stvaraoci izložbe pozvali još pre otvaranja muzeja.

Ako je istina – a čini se da je baš tako – da se američki Nejevreji lakše identifikuju sa žrtvama holokausta, nego sa žrtvama bezbroj drugih katastrofa, zašto je to tako? Delimično svakako, jer su ih češće na to pozivali: eksplicitno sa legitimacijama žrtava muzeja holokausta u Vašingtonu, implicitno pomoću različitih drugih metoda. Međutim, verovatno postoje i drugi razlozi zašto su to baš jevrejske žrtve holokausta, koje uzbuđuju Ameriince, a ne žrtve drugih grozota. „Hitlerovi zločini“, piše Džejson Epštajn, „zbog toga su za nas naročito bolni, jer su se dogodili takoreći u susednoj kući /.../ Žrtve su bile gotovo kao mi /.../ Sovjetske žrtve u nekoj udaljenoj zemlji sa neizgovorljivim imenima i u čudnoj odeći čine nam se potpuno tuđim.“ Prosta je istina da mi ne reagujemo na događaje, nego na prikazivanje događaja. Samo je manjina evropskih Jevreja, koje je Hitler ubio, izgledala kao prosečni Amerikanac srednje klase, ali obično su kao takvi prikazivani opštoj američkoj javnosti. Mi ne možemo da znamo da li je jedan od razloga zašto su Amerikanci toliko bili dirnuti sudbinom Jevreja u Evropi, to što su imali utisak kao da su oni neki od njih. Međutim, to se čini uverljivim.

Uprkos razmerama u kojima je holokaust naišao na odjek u američkom društvu, ne može da se tvrdi da holokaust zaista jeste ili može da bude nekakvo američko „kolektivno sećanje“. Najčešći oblik kako jedan istorijski događaj može duboko da bude usidren u kolektivno sećanje jedne grupe – da postane značajno kolektivno sećanje – jeste, da on doprinosi da se kolektiv definiše, da uči ljude i podseća ih na ono što jesu. Sećanje Srba na izgubljeni boj na Kosovu 1389. godine, simbolizuje stalni muslimanski trud da

nad njima dominiraju. Za Poljake, sećanje na podele u XVIII veku definiše njihovu zemlju kao „Hrista među nacijama“ – nabijeni na krst i ponovo nabijani na krst inostranim tlačenjem. Godišnje hodočašće francuskih radnika do *Mur des Fédérés*, mesta gde su 1871. pobijeni komunardi, podseća na večno neprijateljstvo između proletarijata i buržoazije. Holokaust je prosto isuviše udaljen od Amerikanaca da bi ispunio funkciju definisanja – osim u onom trivijalnom smislu, koji potvrđuje samoga sebe, da navodno ilustruje „negaciju američkih vrednosti.“

Drugačije nego u drugim državama, sećanje na holokaust u Sjedinjenim Državama je „besplatno“: ono ne postavlja nikakve političke, moralne niti materijalne zahteve. U Americi ne postoji nikakav ekvivalent nepopravljivim pristalicima Višija ili grupama veterana oružane SS; nikome sećanje na holokaust nije neprijatno. Na „national mall“ u Vašingtonu (National mall je veoma široka ulica, zahvaljujući bogatom zelenilu, gotovo park, gde se nalaze brojni muzeji i slične ustanove. – Prim. prev.). Nema nikakvog muzeja robovlasništva. (To je otprilike baš tako, kao da Nemci kažu da je holokaust svakako bio veoma, veoma strašna stvar, ali da bi zapravo bilo važno da se u Berlinu podigne spomenik za ropstvo američkih Crnaca.) Dok bi ozbiljan i trajan susret sa viševekovnom istorijom robovanja i tlačenja Crnaca u Americi nametao bolne troškove da bi se obeštetile greške prošlosti, posmatranje holokausta – ritualne tužbalice nad holokaustom – ne zahtevaju nikakvu cenu. Užasnote reakcije Amerikanaca na prikazivanje holokausta ni na koji način nisu bile nečasne – to nikako. Ali je užas ipak „besplatan“.

Sećanje na holokaust je za američku javnost sve u svemu prilično neosporno – što ukazuje na još jedan aspekt zbog čega ono nije važno američko kolektivno sećanje. Sećanje može da bude putokaz za identitet, ali za neko društvo može biti važno takođe ako stvara okvir za neprekidan konflikt. U Francuskoj, nije revolucija zbog toga vekovima ostala u živom sećanju što je stanovništvo o njoj bilo istog mišljenja, nego zbog toga što se činilo da se važne političke sporne tačke u zemlji – centralne rasprave – zasnivaju na tom događaju. U Izraelu, holokaust, (iako danas manje nego ranije), stvara kako izvor kolektivnog identiteta, tako i okvir unutar koga se iznose partijski konflikti. U Nemačkoj su se u stavovima o spomenu na holokaust često reflektovali politički i ideološki (kao i generacijski) konflikti. U Francuskoj se holokaust brka sa

docnijim raspravama o rasizmu i neprijateljstvu prema strancima. U Poljskoj, ostaje kriterij za kulturni konflikt između klerikalno-reakcionarnih i liberalno-modernih snaga.

Česte su žalbe na takozvanu „politizaciju“ holokausta. Međutim, kolektivno sećanje je, ako je konsekventno i zaslužuje svoje ime, na tipičan način polje političkih sporenja, na kome međusobno suprotstavljeni narativi diskutuju i pregovaraju o centralnim simbolima kolektivne prošlosti, kao i o odnosu kolektiva prema toj prošlosti, sa ciljem da se nanovo definiše kolektivna sadašnjost. Među američkim Jevrejima se debata vodi o tome, do koje mere holokaust sme da bude centralan po pitanju njihovog samorazumevanja i prikazivanja drugima. Za američku javnost u celini je, međutim, sećanje na holokaust tako banalno, tako nedosledno, tako malo uopšte „sećanje“, upravo zbog toga što je tako malo sporno, tako malo pokazuje vezu sa realnim američkim rascepima, što je toliko apolitično.

Primedbe

- 1) U Bostonu se New England Holocaust Memorial nalazi na jednoj turističkoj ruti zvanoj „Freedom Trail“ zajedno sa kućom Paula Reversa i bunkerom Hill Monument.
- 2) Finkelštajn, Norman: „Industrija holokausta. Kako se eksploatiše patnja Jevreja“, (Finkelstein, Norman: „Die Holocaust-Industrie. Wie das Leiden der Juden ausgebeutet wird“), Minhen, 2001.
- 3) Kao dodatnu primedbu moram da konstatujem da su Finkelštajnovе klevete u mnogim „respektabilnim“ nemačkim medijima prihvaćene oduševljeno – recenzent FAZ (Franfurter Allgemeine Zeitung) piše da je to „kao da je neko iznenada otvorio prozor“. Taj fenomen sa svoje strane može da bude doprinos našem shvatanju ponekog nemačkog stava u odnosu na sećanje na holokaust.